

УДК 811.161.3'373.423

**АСАБЛІВАСЦІ НЕКАТОРЫХ ГІДРОНІМАЎ НАРЫСА
УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА “ЗЯМЛЯ ПАД БЕЛЫМІ КРЫЛАМІ”**

Ключевые слова: *оним, топонимика, гидроним, потамоним, лимноним.*

В статье рассматриваются особенности гидронимов в очерке Владимира Короткевича «Земля под белыми крыльями». Сделана классификация и проанализированы некоторые ономастические единицы.

N.I. Gushcha
Mozyr state pedagogical University named after I.P. Shamyakin

**FEATURES SOME OF THE HYDRONYMS OF THE ESSAY
OF VLADIMIR KOROTKEVICH “EARTH UNDER WHITE WINGS”**

Key words: *Owen, place names, hydronyms, potamonym, limnonym.*

The article discusses the features of the hydronyms in the essay of Vladimir Korotkevich “Earth under white wings”. Made classification and analysed some onomastic units.

Гідраніміка – раздзел тапанімікі, які вывучае гідронімы (уласныя назвы мораў, заліваў, рэк, ручаёў, крыніц, азёр, балот і інш.), што гістарычна склаліся на пэўнай тэрыторыі, а таксама іх сукупнасць – гідранімію. У выніку даследаванняў гісторыка-лінгвістычнымі метадамі гідранімія выступае як гістарычная крыніца.

Беларускую тапанімію даследавалі такія вучоныя, як В.П. Лемцюгова [4], А.М. Мезенка [5, 6], А.Ф. Рогалеў [7, 8], А.В. Суперанская [9], М. Улашчык [10], В.В. Шур [11, 12], І.Я. Яшкін [13] і інш.

Некаторыя онімы ў працэсе маўлення або па задуме мастакоў слова набываюць дадатковыя якасці – ужываюцца як пэўныя сімвалы – мастацкія вобразы, якія ўмоўна перадаюць якую-небудзь думку, ідэю, перажыванне, яны з’яўляюцца адным з відаў мастацкага іншасказання і выкарыстоўваюцца ў літаратуры як своеасаблівы прыём мастацкага адлюстравання рэчаіснасці [9, 24].

Уладзімір Караткевіч пісаў, што азёры – вочы зямлі. Воблік Беларусі нельга сабе ўявіць без азёр. Іх у нас каля 11 тыс. Вялікія і малыя, цёмныя, балотныя і светлыя, як самое святло. Азёры прыносяць не толькі матэрыяльную, але і духоўную карысць. Азёры не толькі кормяць навакольны люд, але і натхняюць паэтаў [1, 45].

У нарысе Уладзімір Караткевіч выкарыстаў 30 гідронімаў, сярод іх пераважаюць патамонімы – назвы рэк, іх 22: *Дняпро, Лоша, Прыпяць, Смердзь* і інш; лімнонімы – назвы азёр, іх 8: *Палік, Нешчарда, Чудскае, Свіцязь* і інш. Пісьменнік падрабязна апісвае, як утварыліся *Князь-возера*, возера *Свіцязь*, рака *Масква*, што ў Расіі.

Князь-возера – самае вялікае возера Гомельскай вобласці і трэцяе паводле плошчы сярод азёр Беларусі. Знаходзіцца ў Жыткавіцкім раёне, у басейне ракі Прыпяць. Пісьменнік запісаў легенду пра ўзнікненне гэтага возера: *“Або Князь-возера, якое цяпер невядома чаму называюць Чырвоным. Гэта на Палессі, паўночнай Турава. Легенда, звязаная з гэтым месцам, натхніла кампазітара Залатарова на стварэнне цудоўнага ба-*

лета “Князь-возера” ... А легенда такая (падаю ў варыянце, які сам чуў і які збольшага супадае з найбольш старымі яе пераказамі, зробленымі яшчэ ў XIX стагоддзі).

...Возера было велічэзнае, як мора, а пасля пачало сохнуць, змяніацца і ўрэшце зрабілася зусім маленечкім. Людзям жыць стала лепей, а рыбам горш. І вось астравок пасярэдзіне гэтага маленькага люстэрка вады аблюбаваў князь Алелькавіч-Слуцкі з пакалення Альгерда. Пабудаваў тут замак і стаў княжыць і распаразаўся так, нібы над акругаю панаваў не чалавек, а д’ябал. А людзі цярпелі, мучыліся, елі кару... У адну ноч пачалі біць шалёныя маланкі, грывець перуны, аж калацілася цвердзь, а замак і ўсё наваколле пачалі правальвацца ў воды возера. Страшныя валы пабеглі на зямлю, злізвалі хаты, лясы. Вежы замка зніклі ў пене на вачах. А трэба сказаць, што цярпенне людзей скончылася ў тую самую ноч, і яны выйшлі з хат з доўбнямі і віламі, якраз тады, калі д’яблава гняздо пачало тануць. І вось тут, убачыўшы, што цярпенню людзей прыйшоў канец, зямля злітавалася. Сціхнулі воды, і толькі муры і вежы замка канчаткова і назаўсёды зніклі пад вадай. Панаваць у ім, жыць у пакоях, слізгаць у байніцы сталі рыбы.

Так, калі верыць легендзе, і ўтварылася Князь-возера плошчаю ў 43,6 кв. км” [1, 45].

І такое можна сказаць ледзь не аб кожным возеры. Нельга не сказаць пра возера, якое натхняла Міцкевіча.

Свіцязь – возера ў Навагрудскім раёне, каля мяжы з Карэліцкім раёнам, у 22 км на паўночным усходзе ад Навагрудка. Як пісаў Караткевіч, яно “заросшае дужа старымі дубамі, а вада такая, што, калі нават проста выкупацца – валасы рыпяць некалькі дзён”. Як адзначана ў нарысе, возера гэта мае дзве галоўныя загадкі: “Першая – гістарычна-казачная. У горадзе, што стаяў тут, засталіся адны жанчыны. Скарыстаўшыся адсутнасцю мужчын, на горад напалі шматлікія ворагі. Жанчыны секліся смела, але сталі знемагаць. І тады яны пачалі маліцца, і горад праваліўся, і зрабілася возера. Другая загадка – рэальная. Ёсць водарасць тэтрадыніюм яванікум. То вось, расце яна, акрамя трапічных азёр Явы і Суматры, толькі... у Свіцязі, на другім канцы зямлі. Чаму? А хто ведае?” [1, 102].

Пра Свіцязь існуюць розныя легенды, якія выкарыстоўваў у нарысе У. Караткевіч. Адна з іх такая.

“Нібыта на гэтым узвышшы некалі стаяў непакорны горад. Жыхары яго больш за жыццё любілі волю. Неаднойчы чужынцы-прышэльцы выпрабоўвалі моц нашых продкаў, ды кожным разам вярталіся ні з чым. Аднаго разу на горад напала вельмі ж ваяўнічая зрая ворагаў. Усе мужчыны сталі абаронцамі і загінулі ў той няроўнай схватцы. Іх жанчыны, якія адразу засталіся ўдовамі, звярнуліся да Бога з адзінай малітвай: “Уратуй нас, Божа, ад навалы”. Яны так плакалі, што са слёз утварылася цэлае возера. Кажуць, над горадам павіс густы туман, сярод яго з’явіўся святы архангел Міхаіл у чорным плашчы. Ён блаславіў жыхароў горада на вечнае жыццё. На месцы паселішча ўтварылася возера Свіцязь, і паплылі на ім у памяць людзей чароўныя кветкі” [1, 102].

І цяпер на возеры растуць рэдкія вадзяныя раскі, якія занесены ў Чырвоную кнігу Беларусі.

Асобнае месца ў творчасці Уладзіміра Караткевіча займае **Дняпро**. Рака мела некалькі назваў. Першыя згадкі сустракаюцца ў грэкаў у V стагоддзі да н.э., Геродот называў яе *Барысфенам* (ракой з поўначы); у рымскіх гісторыкаў рака атрымала імя *Данапрыс*. Славянская назва, у перыяд Старажытнарускай дзяржавы – *Славуціч* [3, 162]. Гідронім *Днепр* – *Данапер* утвораны ад слоў “Дан” - (рака) + “апер” - (рэчышча або скід вады). Такую назву рака, мабыць, атрымала з-за дняпроўскіх парогаў [3, 153].

Рака выступае сімвалам Радзімы пісьменніка. Адаючы даніну іншым слаўным рэкам Беларусі, Караткевіч прызнае ўсё ж першынство менавіта за Дняпром, сцвярджаючы, што няма на свеце лепшай ракі “з высокім правым берагам і ненагляднымі далячынямі зарэчных паплавоў...” [1, 44]. Самым дарагім сімвалам жыцця, яго

шчодрасці і нескончанасці, была для Уладзіміра Караткевіча рака. Письменнік пісаў: “Я ўраджэнец той часткі Беларусі, якая ляжыць на Дняпры” [2, 47].

Апісанню Дняпра ён у нарысе адводзіць некалькі старонак: “Дняпро з высокім правым берагам і неагляднымі далячынямі зарэчных паплавоў, паплямаваных дубамі і сінімі люстэркамі старыц” [1, 44]. Вельмі яскрава апісвае здарэнне, калі яго дзядзька па Дняпры пераганяў статак: “...Сядзіш над Дняпром. Сонца набліжаецца да гарызонту. На дрэвах, на вадзе, на гліне адхонаў аранжавы водбліск. І раптам у вадзе з’яўляюцца нейкія незразумелыя кропкі. Бліжэй-бліжэй, і вось ясна ўжо, што гэта рагатыя галовы. Плыве цераз раку вялізная чарада. Пярэднія ўжо выйшлі на бераг, чорна-бела ільсняцца на сонцы, і вада спывае з іх, заднія яшчэ плывуць. А за імі, стоячы ў чаўне, плыве пастух. Гэта пераганяюць статак на новую пашу, на паплавы са свежай, кветкамі апырсканай травой” [1, 39].

Письменнік падрабязна піша пра летнюю паводку Дняпра: “Але і Дняпро ў повень бывае нішто сабе, разліваецца ў некаторых месцах кіламетраў на дзесяць. Дзед мой сам бачыў, як такі разліў нёс на сабе вялікую драўляную капліцу. Так стаймя і нёс, бо стаяла, відаць, у нізіне, а таму на драўляным памосце, які замяніў плыт. «Проста хоць ты прывозь папа, стаў свечкі і пачынай малебен тут жа, на вадзе»...” [1, 42].

Такім чынам, Уладзімір Караткевіч умела паказвае багацце і прыгажосць вадаёмаў усёй Беларусі. Усяго гэтых адзінак у нарысе Уладзіміра Караткевіча 30, гэта сведчыць пра адносінны паэта да рэчак, воднай сістэмы, пра адносінны да самой Беларусі. Відаць, што да кожнай з рэчак паэт адносіўся з пяшчотай і любоўю, як да жывых істот.

Літаратура

1. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ. – Т. 8, кн. 1 : П’есы. Нарыс. – 591 с.
2. Верабей, А. Уладзімір Караткевіч: жыццё і творчасць / Анатоль Верабей. – 2-е выд., дапрад. і выпраўл. – Мінск : Белар. навука, 2005. – 271 с.
3. Кабржыцкая, Т. В. Краіна пад белымі крыламі бусла / Т. В. Кабржыцкая // Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце : навук. збор. / рэдкал.: А. Мальдзіс [і інш.]. – Мінск : Белар. кнігазбор, 2000. – 272 с.
4. Лемцюгова, В. П. Тапонімы распавядаюць: навукова-папулярныя эцюды / В. П. Лемцюгова. – Мінск : Літаратура і Искусство, 2008. – 416 с.
5. Мезенко, А. М. Белорусская ономастики. Топонимия : учеб. пособие / А. М. Мезенко [и др.]. – Минск : Элайда, 2012. – 260 с.
6. Мезенко, А. М. Имя внутригородского объекта в истории: Об урбанонимах Беларуси XIV – нач. XX в. / А. М. Мезенко. – Минск : Выш. шк., 2003. – 301 с.
7. Рогалев, А. Ф. Петриков. Припять. Птичь / А. Ф. Рогалев // Географические названия в калейдоскопе времён. – Гомель : Барк, 2008. – С. 256.
8. Рогалеў, А. Ф. Сцежкі ў даўніну: Геаграфічныя назвы Беларускага Палесся / А. Ф. Рогалеў. – Мінск : Польшыя, 1992. – 159 с.
9. Супернатская, А. В. Что такое топонимика? / А. В. Супернатская. – М. : Наука, 1985. – 185 с.
10. Улашчык, М. Пытанні тапанімікі Беларусі / М. Улашчык // Польшыя. – 1968. – № 6. – С. 241–250.
11. Шур, В. В. Слова ў мастацкім кантэксце: онімы, метафары / В. В. Шур, С. Б. Кураш. – Мазыр : МДПУ імя І.П. Шамякіна, 2013. – 268 с.
12. Шур, В. В. Уласнае імя ў соцыўме і мастацкім тэксце : манаграфія / В.В. Шур. – Мінск : Інстытут радыялогіі, 2015. – 300 с.
13. Яшкін, І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Белар. навука, 2005. – 808 с.